

SOCIÉTÉ DES SCIENCES HISTORIQUES ET PHILOLOGIQUES UKRAINIENNE
À PRAGUE

ze
Степан Смалъ Стоцький

Останній рік
Шевченкової
поетичної творчости

ПРАГА 1937

ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНО-ФІЛОЛОГІЧНОГО ТОВАРИСТВА В ПРАЗІ

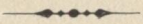
U 9150

36770

SOCIÉTÉ DES SCIENCES HISTORIQUES ET PHILOLOGIQUES UKRAINIENNE
À PRAGUE

Степан Смалъ Стоцький

Останній рік
Шевченкової
поетичної творчости

ПРАГА 1937

ВИДАННЯ УКРАЇНСЬКОГО ІСТОРИЧНО-ФІЛОЛОГІЧНОГО ТОВАРИСТВА В ПРАЗІ

W 9150

3 9 7 7 9 9

SLOVANSKÁ KNIHOVNA
3186128956

*Невтомному Голові Товариства
Дмитрові Антоновичові
присвячує автор.*

Handwritten text, possibly bleed-through from the reverse side of the page. The text is faint and difficult to decipher but appears to contain several lines of cursive or semi-cursive script.

Останній рік Шевченкової поетичної творчости.

Рік 1860-ий. В Петербурзі і скрізь в Росії усі очікували царського маніфесту про скасування кріпацтва, усі про це говорили. І Шевченко жде, нетерпеливиться, хвилюється тим більше, що не добре себе почуває, а від осени таки нездуває. Настроями, звязаними з очікуванням та з надіями на той маніфест, опановані всі думки Шевченка, вони *політичні*. З усіх 30 думок, написаних ним за той час (аж до смерти), майже половина виразно сюди належить. Поминувши „Молитви“ та „Колись то, ще во время оно“, що можуть мати і більш загальне значіння, сюди належить перед усім думка, написана 27.6.60. „Світе ясний, світе тихий“. Розберім її докладніше.

Світе ясний, світе тихий,
Світе вольний, несповитий!
Защо ж тебе, світе-брате,
В твоїй добрій, теплій хаті
Оковано, одурено,
Кадилами окурено,
Багрянцями закрито
І розп'ятієм добито? . .
Не добито! Стрепенися
Та над нами просвітися,
Просвітися! . .

Світ сам собою уявляється поетові — *ясним, тихим, вольним, несповитим*, уявляється йому *доброю, теплою хатою*. Це очевидячки не реальний, не тодішній ані не теперішній світ, а тільки уява. Але ця уява має у поета все ж таки свою реальну підставу, це світ *робочих голів, роботящих умів, робочих, „доброзиздущих“ рук, трудящих, чистих серцем людей*. Який цей світ поетові реальний, це бачимо з того, що він себе уважає *братом* такого світа, зазначаючи в думці це своє рідне відношення до такого світа аж три рази словом „брате“. Це слово „брате“ вказує виразніше над усе на таке розуміння слова „світ“, так що „світ“ має тут вузче, не так загальне значіння, як звичайно.

На таке розуміння слова „світ“ дає докази сам Шевченко і то так же в 1860. р. В його поемі „Молитви“ (23. 25. 27. 31. травня) поза таким світом поставлені лише царі, всесвітні, кроваві шинкарі, земні, дрібненькі боги з неситими очима. І саме до них, очевидячки, відносяться перед усім слова нашої думки: *оковано, одурено, кадилами окурено, багрянцею закрито* і розп'ятієм *добито*, так як в „Молитвах“ відносяться до них слова: „на сій *окраденій* землі“, „на *їх* *окраденій* землі“, а це *їх* показує, кому власне ця земля по правді належить: трудящим, роботящим людям, а не царям.

Тим то найшли ми і відповідь на питання поета: *Защо ж тебе, світе-брате, оковано, одурено . . .* — *За нізащо! Оковано, одурено царями з неситими очима! Вони до того послужилися багрянцями, щоб зверхнім*

блеском світ одурити і закрити свої погані вчинки, послужилися *кадилами* і *розп'ятієм*, щоб хрестом, сфальшувавши науку Христову, його добити, бо, мовляв, така божа воля. Тоді перестав світ бути ясным, тихим, вольним, несповитим, перестав бути людям теплою хатою, з ідеального зробився реальним, а життя на ньому зробилося для людей мукою, пеклом.

З того також ясно, що „добра, тепла хата“ — це не „храми, церкви, які колись на те і ставили, щоб із них лилося світло між людей; але ж там світло тепер „оковано, обмежено (попівськими правдами) й через те одурено“, як думає Сімович.

Що наше розуміння слів поета в цій думці правильне, бачимо із поеми „Саул“ (13. 10. 60.). Тут поет цю саму річ так представляє:

В *непробудимому Китаї,*
В *Єгипті темному, у нас*
І *понад Індом і Евфратом*
Свої *ягнята і телята*
На *полі вольнім вольно пас*
Чабан *було в своєму раї*
І *гадки-гадоньки не має:*
Пасе і *доїть і стриже*
Свою *худобу та співає.*
Аж ось *лихий царя несе*
З *законами, з мечем, з катами,*
З *князями, темними рабами.*
В *ночі підкралась, зайняли*
Отари *з поля, а пасущих*
І *шатра їх, убогі куці,*
І *все добро, дітей малих,*
Сестру, *жену і все взяли*
І *все розтлили, осквернили*
І *осквернених, худосилих,*
Убогих *серцем завдали*
В *роботу-каторгу. Минали*
За *днями дні. Раби мовчали,*
Царі *лупилися, росли,*
І *Вавилони мурували.*
А *маги, бонзи і жерці*
(*Неначе наші панотці!*)
В *храмах, в вагодах годувались,*
Мов *кабани царям на сало*
Та *на ковбаси. І царі*
Самі *собі побудували*
Храми, *кумирні, олтарі,*
Раби *німії поклонялись . . .*
А *тепер*
Плугами, *ралом не розорем*
Прокляту *ниву: проросла*
Колючим *терном . . . Горе, горе!*
Дрібніють *люди на землі*
Ростуть і *висяються царі!*

Це, як бачимо, ті самі думки-ідеї, що в думці „Світе ясний“, тільки яскравішими поетичними образами, драстичніше виражені. Що вони відносяться до російських царів, це ясно із слів „у нас“ та „неначе наші панотці“.

Ото ж жили собі люди (чабани) „на полі вольному“, „в своєму раї“, займалися *вольно* своєю працею, жили і співали, річ ясна, співали *веселих* пісень. Це був „світ ясний, тихий, вольний, несповитий“. Це все змінилося з появою царів.

Родовід царів виводить тут поет від „*лихого*“, від діявола. Але він і його царі лиш там мають силу, де „непробудима“ темнота панує, де люди

„гадки-гадоньки не мають“, що може бути инакше, ніж в їх раї, де люди не просвічені („Просвітися!“) і не в силі „стрепенутися“.

Царів „лихий несе“ не самих, а зі всіми придатками царської (діявольської) сили, з законами, що ними заводиться царський, *тиранський лад*, з мечем, з катами, з князями — і *темними* рабами та роботою-каторгою як наслідком *невольницького царського ладу*. До таких придатків належать і вавилони, цебто доми і міста неволі, тюрми, які царі мурували: належать і магі, бонзи і жерці — не дармо сказано: неначе наші панотці, що в храмах *годувались* мов кабани, бо царі потребували їх для піддержки свого невольницького ладу і заставили їх собі вірно служити, щоб народ, раби німії, в храмах ними побудованих за них Богу молилися, їм поклонялися та мовчали. Отак розп'ятієм, цебто хрестом, християнською церквою світ „добито“.

Це та система царського невольницького ладу, в якій все мусить бути на услуги царів, навіть і віра і церков Христова. Ця деспотична система може впасти тільки тоді, коли світ, Шевченків світ, світ робочих голів, роботящих умів, доброзивдущих рук *стрепенеться* та над людьми *просвітиться*. Без того, щоб світ стрепенувся і над людьми просвітився, царська невольницька система не впаде.*) І поет вірить твердо, що світ стрепенеться, просвітиться, аж тоді

Будем, брате,
З багряниць онучі дроти,
Люльки з кадил закуряти,
„Явленими“ піч топяти,
Кропилами будем, брате,
Нову хату вимітати!

*) На два інші цікаві, а для пізнання ідеології Шевченка незвичайно характерні поетичні міркування, відкіля взялися на світі царі, треба ще тут звернути увагу.

Зараз по тім, як показав Шевченко родовід царя від „лихого“, виводить він в тій же поемі „Саул“ походження царя у Жидів із *заздности* та *дурности* „чабанів“. З ідкою іронією поет це так представляє:

Жидам сердешним *заздо* стало,
Що й *невеличко*го царя
І з *кізяка* хоч олтаря
У їх немає. Попросили
Таки самого Самуїла,
Щоб він, *де хоче, там і взяв*,
А *дав би їм, старий, царя*.
Ото ж премудрий прозорливець,
Поміркувавши, взяв *елей*,
Та *взяв од козлиц і свиней*
Того *Саула здоровила*
І їм *помазав во царя!*

Розуміється, що і Саул царював на той самий лад, як усі інші царі:

Саул, „не будучи дурак“,
Набрав гарем собі чималий
Тай *заходився царювать*.
Дивилися та дивувалися
На новобранця *чабани*
Та промовляли, що й вони
Таки *не дурні*: „Ач якого
Собі ми *виблагали в Бога*
Самодержавця!“ А Саул
Бере і город і аул,
Бере дівча, бере ягницю,
Будує кедрові світлиці,
Престол із золота кує,
Благоволення оддає
Своїм всеподданнішим голим . . .

Та нехай цих слів ніхто не бере за безбожницький вияв Шевченкової душі, як це звичайно робиться, бо це ясно як сонце, що вони звернені *тільки* проти царської системи, царської самоволі, що і церкву та віру поневолили, осквернили та поставили собі на службу. Це виходить зовсім ясно із усього вище сказаного.

Поет вірить в таку перемогу і тому ще 5. 10. 60. пише:

Орю
Свій переліг, убогу ниву,
Та *сію* слово: добрі жнива
Колись-то будуть! . . .
Орися ж ти, моя ниво, долом та горою,
Та засійся, чорна ниво, *волею ясною!*
Орися ж ти, розвернися, полем розстелися,
Та посійся *добрим житом*, долею полийся!
Розвернися ж *на всі боки*, ниво-десятино,
Та посійся не словами, а *розумом* ниво!
Вийдуть люди жито жати — *веселії жнива*.
Розвернися ж, розстелися, убогая ниво!

Пречудні образи освітньої сили поетичного слова, звернені на здобуття *волі ясної на всі боки*, на здобуття *політичного розуму* (посійся не словами!) та твердої віри в добрі, веселії жнива.

Поет, очевидячки, сердиться на царів, що все ще ця рідна нива — убога, не засіяна волею ясною, не посіяна добрим житом, не посіяна розумом, не полита долею, та що він себе лиш „дурить своїм химерним добрим словом“. Але міркує, що „лучче одурить себе таки, себе самого, ніж з ворогом *по правді жить*, і всує нарікати на Бога“. З ворогом, цебто з царями, по правді жить не можна, це вело б тільки до даремних нарікань на Бога, а того поет не хоче. Тому він і каже:

Не нарікаю я на Бога,
Не нарікаю ні на кого,
Я сам себе дурний дурю
Та ще й співаючи.

Поет працює над тим, щоб світ просвітився, стрепенувся. Він оре свій переліг. А той переліг, як сказано при кінці поеми „Саул“,

Плугами, ралом не розорем
Прокляту ниву: проросла
Колючим терном.

Треба великої праці, щоб такий переліг розорати, тим більшої, що

Дрібніють люди на землі,
Ростуть і висяться царі!

Думати, що Шевченко „наче хотів задурити себе після невдалого сватання цієї роботою для України“ (Сімович), нема найменшої підстави. Мотиви праці поета вище ясно означені.

Хоч поет каже, що тою працею дурить себе, то все таки вірить в

А в думці з 1848. р. „Пророк“ являється цар *праведною Господньою карою* за те, що „люди, род лукавий“, післаного їм Богом на землю пророка „каменем побили“.

І *праведно* Господь великий
На вас, на *лютих*, на вас *диких*
Кайдани повелів кувать,
Глибокі тюрми мурувать
І — *роде лживий і жестокий*,
Вомісто кроткого пророка
Царя вам повелів *ізбрать!*

добрі, веселії жнива як успіх свого посіяного слова, посіяного доброго жита, вірять і надіється.

Та бувають у поета хвили, коли він відчуває, що „холодним вітром од надії уже повіяло“ (Минули літа молодії, 18. 10. 60), що ця „надія

Одурить дурня, осміє,
Морозом очі окує,
А думи гордії розвіє
Як ту сніжину по степу . . .
Сиди ж один собі в кутку,
Не жди весни — святої долі!
Вона не зійде вже ніколи
Садочок твій позеленить,
Твою надію оновить,
І думу вольную на волю
Не прийде випустить . . . Сиди —
І нічогісінько не жди! . .

Тоді то поет тим більше чується нещасливим, що в його „холодній хаті нема з ким тихо розмовляти, ані *порадитись нема, а нічогісінько нема*“. Він тратить і ту надію.

Не можна „надії“ розуміти тільки так, як Сімович думає, надії „коли-небудь одружитися та зажити сімевим життям“. Тому противляться слова „думи *гордії розвіє*“, „думу *вольную на волю* не прийде випустить“. Це все таки відноситься до надій звязаних з маніфестом. Поет в *ці* надії зневірився, але не зневірився, що буде правда на землі.

Ідейно з обговореною тут думкою „Не нарікаю я на Бога“ і з попередніми тісно вяжеться думка „І тут і всюди — скрізь погано“.

І тут і всюди — скрізь погано!
Душа убога встала рано,
Напряла мало тай лягла
Одпочивать собі небога,
А воля душу стерегла.
Прокинься, каже, плач убога!
Не зійде сонце. Тьма і тьма
І правди на землі нема!
Ледача воля одурила
Маленьку душу: сонце йде
І за собою день веде.
І вже тії хребетносилі
Уже ворущаться царі.
І буде правда на землі! (30. 10. 60.)

Який тут химерний поетичний образ: Воля стереже убогу душу, коли вона відпочиває. Коли ж душа спала і спала, а воля очікуваного маніфесту на волю для убогої душі не діждалася, будить вона душу, щоб плакала, бо, мовляв, не зійде сонце і правди на землі не буде. Треба, мовляв, душі у тьмі далі прясти, хоч як тяжко, хоч як *мало* у тьмі прядеться. Тим образом виявив поет своє переконання, що даремно сподіватися сонця правди на землі від царського маніфесту.

Волю ж за те, що вона могла на царя надіятися, називає поет *ледачою*, а душу *маленькою*, бо волю можуть здобути тільки великі душі і тоді воля, від царського маніфесту незалежна, буде правдива, а не ледача, що дурить маленьку душу надією на царя. Ні, не так треба, а „просвітися, стрепенися“! Від освітньої праці прийде сонце і приведе за собою день, стане воля на землі. Від того, що царська сила захитається („І вже тії хребетносилі, уже ворущаться царі“!), буде і правда на землі.

Так думки поета все більше і більше звертаються до самого коріння всього лиха, до царів.

О, люди, люди небораки,
Нащо здалися вам царі?
Нащо здалися вам псарі?
Ви ж таки люди, не собаки!

Значить: свому лиху винні таки люди самі (порів. таке думку „Пророк“). „Де ж той світ? І де та правда? — Горе, горе!“

Чи буде суд? Чи буде кара
Царям, царятам на землі?
Чи буде правда між людьми? . .
Повинна бути, бо сонце стане,
І осквернену землю спалить. (3. 11. 60.)

Значить: люди повинні зробити суд та покарати царів і царят. Від людий все залежить — їх воля і правда на землі. Бо воно справді так, що

Якби то, думаю, як би
Не похилилися раби,
То не стояло б над Невою
Оцих осквернених палат,
Була б сестра, і був би брат.
А то нема тепер нічого,
Ні Бога навіть, ні півбога:*)
Псарі з псарятами царять,
А ми дотепні доїзачі
Хортів годуємо та плачем! . . (13. 11. 60.)

Такі дотепні досі люди — весь їх дотеп — хортів годувати та плакати, де треба, щоб не похилилися раби . . . Тоді „була б сестра і був би брат“, тоді люди зажили б як брати.

Коли досі висловлював Шевченко ті свої думки-ідеї зовсім загально за цілу Росію або навіть за пілий світ, то в двох належних сюди думках підоймає він свій голос за Україну.

В думці „Бували війни й військовій свари“ (26. 11. 60.) поетові вириваються з серця гіркі слова погорди і огиди для зрадників *козацької волі* таких, як Галагани і Кисілі і Кочубеї-Ногаї, як всякі шашелі, що ще і тепер гризуть, жеруть і тлять *старого діда*, як всякі няньки, дядьки „отечества“ чужого; але поет бачить, що „од коріння старого діда зелені парости ростуть і *виростуть!*“ Вже ростуть! А тоді поет певний, що

І без сокири
Аж зареве та загуде
Козак безверхий упаде,
Розтrocить трон, порве порфиру,
Роздавить вашого кумира
Людській шашелі! Няньки,
Дядьки „отечества“ чужого.
Нестане идола святого,
І вас нестане . . .

Цю думку я докладніше на іншому місці пояснив (гл. Інтерпретації, стр. 122.). Тут треба тільки зазначити, що поет для досягнення козацької волі і того, щоб ми на волі помолилися Богу „і не багатії й не вбогі“, знає тільки одинокий спосіб: козак мусить сам розтrocити трон, порвати порфиру, роздавити царя, а тим досягне ще і того, що на Україні нестане ні зрадників ні шашелів, ні няньок, дядьків „отечества“ чужого. Всі думки поета зосереджуються, як бачимо, на царях, тиранах, розпинателях народніх, які мусять бути з корінем винищені.

*) І знов не можна з цього виводити ніяких висновків про безбожництво Шевченка, бо це сказано зовсім в тім зміслі, що за царського, деспотичного ладу про правдивого Бога і мови бути не може.

Друга думка це „Хоча лежачого й не бють“ (20. 10. 60.):

Хоча лежачого й не бють,
То і полежать не дають
Ледащому... Тебе ж, о суко,
І ми самі, і наші внуки,
І миром люди прокленуть...
Не прокленуть, а тільки плюнуть
На тих оддоених щенят,
Що ти щенила. *Муко, муко,*
О, скорб моя, моя печаль!
Чи ти минеш коли? Чи псами
Царі з міністрами-рабами
Тебе, о, люту, зацькують?
Не зацькують! А люди тихо
Без всякого лихого лиха
Царя до ката поведуть.

Думка звернена, як бачимо, не тільки проти цариці Катерини, того лютого ворога України, тої „голодної вовчиці“, тої „суки“, що доконала вдову-сиротину, але і проти усіх нею оддоених щенят. Тут доходить поет до ясного вирішення питання про царів: *царя до ката поведуть.*

Ці дотеперішні наші розсліди дають нам тверду підставу до правильного зрозуміння і думки „І Архимед і Галілей“, яка також сюди належить, і до розбору якої ми можемо нарешті приступити.

І Архимед і Галілей
Вина й не бачили; слей
Потік у черево чернече.
А ви, святії предотечі,
По всьому світу розійшлись
І крихту хліба понесли
Царям убогим. Буде бите
Царями сіянеє жито.
А люди виростуть. Умруть
Ще незначатії царята —
І на оновленій землі
Врага не буде, супостата,
А буде син і буде мати,
І будуть люди на землі.

Цю саму собою на око досить темну думку можна добре порозуміти тільки в звязку з обговореними вище думками.

І так: Поет, як ми бачили, сів своє слово, сів добре жито і надіявся на добрі, веселії жнива. Царі ж сіяли своє жито, а яке воно, це сказано в поемі „Саул“, в думці „Світе ясний“, сіяли свій тиранський, невольницький лад, поневолили робочий, трудящий народ, закували в кайдани, поневолили церкву, дурили та заставляли усіх, щоб їм служили.

Поет, річ ясна, віщує тут, що „буде бите царями сіянеє жито“. Як? — А так, що з посіяного поетом жита виростуть люди, такі люди, які знищать той царський лад, побють те „царями сіянеє жито“ і то так до решти, до коріння, що „умруть ще незначатії царята“. А наслідки того будуть такі, що „на оновленій землі врага не буде, супостата, а буде син і буде мати і будуть люди на землі“. Подібно сказано на іншому місці: „була б сестра і був би брат“.

Та звернім ще увагу на те, що тут сказано „і будуть люди на землі“, коли на іншому подібному місці стоїть „і буде правда на землі“. У поета люди і правда на одно виходить, бо його люди служать тільки правді. Його люди не „небораки“, що їм потрібні царі, не „собаки“, не такі, що „дрібніють на землі“, а ростуть; вони знають, що з ворогом не можна по правді жити, вони зроблять над царями суд і царів „до ката поведуть“,

вони розтрощать трон, порвуть порфиру, будуть з багрянниць онучі драти, люльки з кадил закурят, „явленими“ піч топити, кропилами нову хату вимітати. Отак то повстане оновлена земля заходом людей, що з посяного поетом слова виростуть. Це, думаю, зовсім ясне.

Але треба нам ще звернути увагу на інші образи думки, треба нам перед усім пояснити:

1. як розуміти слова:

А ви святії предотечі
По всьому світу розійшлись
І крихту хліба понесли
Царям убогим.

Предотечі — то можуть бути тільки предотечі тих людей, що „виростуть“ і того чуда — зміни тиранського ладу доконають, предотечі тих, що розтрощать трон, порвуть порфиру, предотечі тих, що стрепенуться, просвітяться, предотечі тих, що будуть з багрянниць онучі драти, люльки з кадил закурят, „явленими“ піч топити, кропилами нову хату вимітати, предотечі тих, що зроблять над царями суд і „царя до ката поведуть“.

Більше конкретно: це можуть бути всі ті, що сіють добре жито, всі робочі голови, трудящі люди, доброзиздушії, що розорюють „прокляту ниву, пророслу терном“, що працюють, щоб люди росли і вирости, що поширюють засади правдивої науки, висліди яких для всіх однакові, в рівній мірі для людей і для царів, для усіх. До них належали б власне пророки-поети, що сіють добре жито, апостоли правди і науки. До них дуже добре пристає придаток „святії“. Вони по всьому світу розійшлись та в своїй доброті як люди „чисті серцем“ і „царям убогим крихту хліба понесли“. Супроти таких святих предотеч царі є убогими, а люди чисті серцем царям убогим крихту хліба не жалують, вони і їм, як усім однаково, крихту хліба радо віддають. Вони ще не є політичними революціонерами, тільки їх предотечами, вони поширюють засади правдивої науки — братолюбів, єдиномишлів, любов між людьми.

Ніяким чином святими предотечами не можна уважати черців, нібито „предотечами тої науки (її освіти), яка є тепер“ (Сімович).

Так само хліб не може тут мати „значіння: пашні, збіжжя, яке черці передали царям (опоганили християнство, яке боролось проти неволі, що її царі заводили), а царі його (те збіжжя) посіяли“ (Сімович). Так не можна думати вже хочби тому, що Шевченко на черців мав завсіди свій ясний погляд, який найшов вираз і в обговореній тут поемі „Саул“:

А маги, бовзи і жерці
(Неначе наші панотці)
В храмах, в пагодах годувались,
Мов кабани царям на сало
Та на ковбаси...

Таких черців не можна уважати „святими предотечами“ (Сімович). Черці в нашій думці представлені так, що вони добре дбають тільки за своє чернече черево: „елей потік у черево чернече“ — не можна инакше як тільки так розуміти.

Годі під елеем розуміти „науку, освіту“ (Сімович), бо поминувши штудерну процедуру переімени елею в науку, освіту, якось дивно було б навіть подумати, що для науки та освіти не найшлося иншого пристановища, як тільки черево чернече. І що це за наука і освіта, яка виходила б з черева чернечого?!

З усього виходить, що в звязку з усім сказаним на черців як на сторожів християнської науки, як на сторожів Божої правди, що було

первісним їх завданням, тепер, за царського ладу, ніяк не можна покладатися, бо вони за Христову науку зовсім не дбають, вони служать лише царям, дбають лише за своє черево, щоб як найсмачніше поживитися. На те черці в цій думці і уміщені, щоб усім ясно стало, що на них і на їхню науку Христову жадної нема нації.

2. Отак лишається нам ще тільки „Архимед і Галілей“. Відкіля вони тут взялися, та ще з додатком, що вони „вина й не бачили“? Що могло поета спонукати, втягнути якраз їх в свою концепцію? Безперечно твердий орішок, але ми не смієм його виминати, мусимо його розкусити, бо вже ж не даремно якраз Архимед і Галілей стоять тут на самім чолі думки. У Шевченка не найдемо ніде зайвого слова, у нього кожне слово має своє важке значіння.

Приготованням до того був розбір усеї належної сюди поетичної творчости Шевченка в останнім році його життя, який ми тут перевели. Я переконався і це вже де инде доказав, що таке поступовання методологічно правильне і ніколи мене досі не завело. Беру ці всі думки як частини одної великої ідеї, яка власне тоді зовсім опанувала Шевченка так, що аж його мучила („Муко, муко, о скорб моя, моя печаль“). Ця ідея промінює як сонце ясне на всі боки. Тому він її розробляє також на всі боки, але всі ті поодинокі думки становлять цілість, одна другу доповняє, пояснює, освітлює — все з иншого боку. Це ідея знищення царизму, повне викорінення в світі деспотичного, тиранського, невольницького ладу. З котрого ж боку тут поет береться до царизму?

Перед усім кидається в очі як найхарактерніша прикмета Архимеда і Галілея, що вони „вина й не бачили“. Розуміти це можна тільки як їх *тверезість*, та не так їх самих — це для ідеї не мало б ваги і значіння, як перед усім тверезість тої науки, що Архимед і Галілей є її представниками. Це бо найтверезіша з усіх наук — це математика, механіка, астрономія, що оперує тільки числами, розумом і припускає як доказ тільки числа.

Та не тільки тому поставив їх поет на самому чолі думки, а головню тому, що вони своєю найтверезішою наукою досліджували і винайшли *нові закони, новий лад*, по яким у вселенній, у всесвіті, все відбувається, а ще більше тому, що оба учені, а власне Галілей мали відвагу боротися і змінити *фальшиві* погляди на лад у вселенній. З того черпає поет віру і переконання, що прийде такий же апостол правди і науки, якого поет так дуже очікує (5. 11. 60.), що все поверне в инший бік, поет вірить, що так само через тверезі наукові досліди і пізнання може змінитися і певно зміниться деспотичний, невольницький лад, що „буде бите царями сіянее жито“, що „умруть ще незачаті царята“, і що „на *оновленій* землі врага не буде, супостата (цебто царя), а буде син і буде мати і будуть люди на землі“. Слово „на *оновленій* землі“ показує саме той переворот, який як від відкриття нових законів, нового ладу у всесвіті через названих учених Архимеда і Галілея, зчиниться від нового пізнання суспільного ладу, добутого новим апостолом правди і науки, в якому вже в самій засаді не буде місця для царів, тому умруть навіть ще *незачаті* царята. В науці найшов поет новий чинник, що повинен засягнути до бою з царизмом.

Думаю, що нам тепер стала зовсім ясною думка „І Архимед і Галілей“. Пізнавши це, ми з чуда-дива не виходимо, якими короткими словами-образами та як по мистецьки умів Шевченко цю свою ідею виразити. Це все самі поетичні образи. І Архимед і Галілей, і те, що вони „вина й не бачили“ — образ тверезої науки, що має найти нові закони нового людського ладу, і святії предотечі — образ трудящих голів, доброзивдущих рук, образ пророків-поетів, апостолів правди і науки, і крихта хліба

царям убогим — образ доброти людий „чистих серцем“, і царями сіянев жито — образ царського деспотичного ладу, і що воно буде бите та умруть ще незначаті царята — образ революції, що її доконають люди, що „виростуть“, і оновлена земля без врага і супостата — образ нового людського ладу, і буде син і буде мати і будуть люди на землі — образ щирої гармонії між людьми як між синами і матірями. Чудові образи.

А логічний звязок цих образів такий: Усі знають Архимеда і Галілея, виследи їх тверезої науки. Хоч черці їх науковим тезам противилися, а Галілея як єретика потягли перед суд, нічого не могли вдіяти проти наукової правди і вона поширилася на увесь світ. Черці ж що мали ширити засади християнської етики, попавши в залежність від царів, осквернили науку Христову, не дбали про її чистоту, про її загальне поширення, про правдивий християнський лад у світі, а тільки про своє черево. Таким чином не черці, що було їх обовязком і завданням, а Архимед і Галілей і взагалі всі апостоли правди і науки являються святими предотечами нового, праведного, гармонійного ладу у світі, який заведуть люди, що наукою просвітяться і просвітившись стрепенуться.

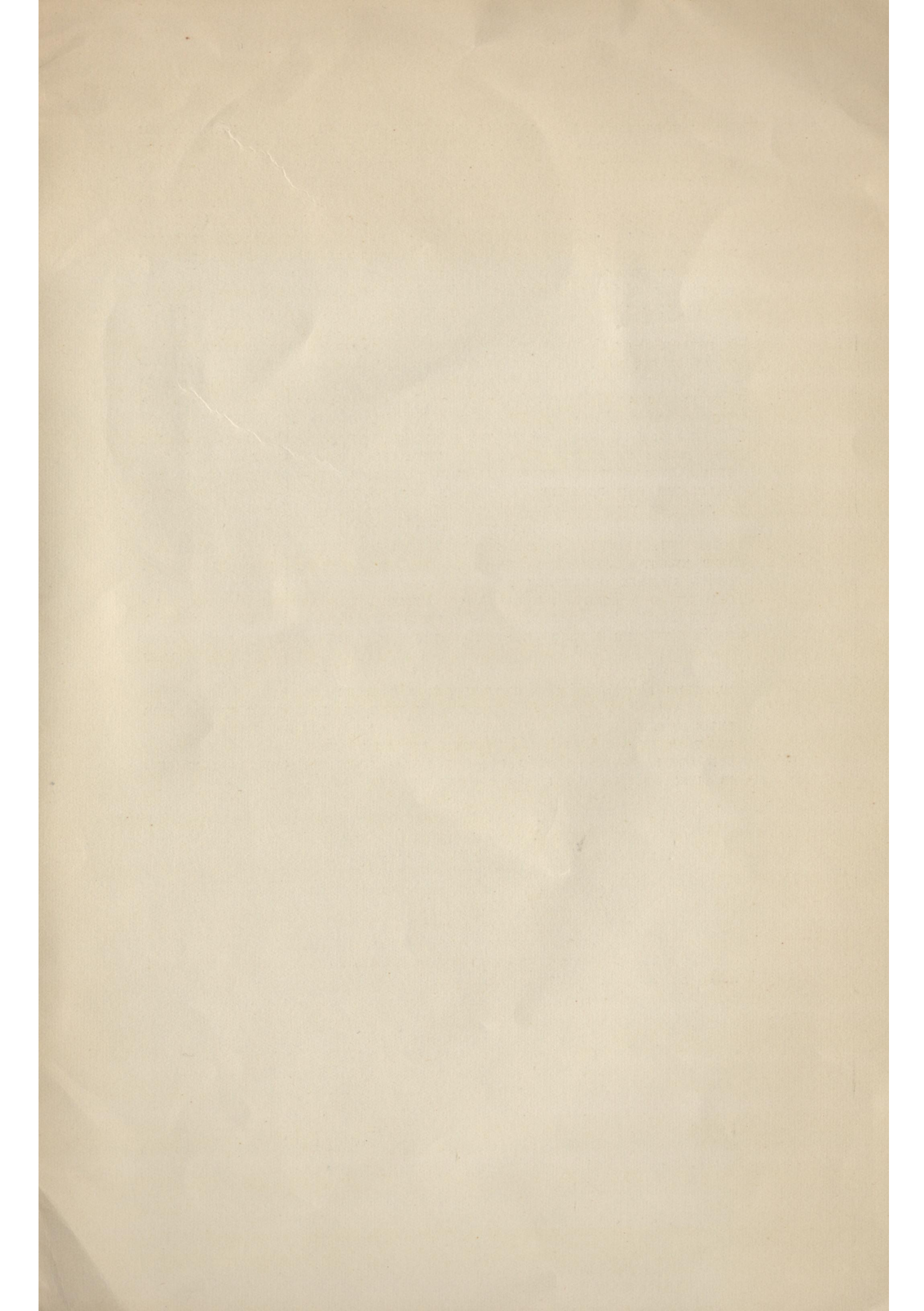
Заразом ми пізнали, як цілий останній рік життя Шевченка мучила його одна і та сама ідея — зміна деспотичного ладу на людський гармонійний лад. Всі його думки зводяться в кінці до одної думки, що не буде людського правопорядку на світі, доки люди не зроблять суд, або доки люди і без того, без всякого лихого лиха, царя до ката не поведуть. Це була Шевченкова мука, це була його скорб, його печаль, яких навіть псами царі з міністрами-рабами не в силі вже були зацькувати. Таку велику силу здобула над поетом ця його ідея, що він, нічого не лякаючись, її навіть явно проголошував, бо думку „Хоча лежачого й не бють“ виголосив він на зібранні письменників і художників у різбаря Мікешіна, що саме працював над пам'ятником нібито тисячлітнього (862—1862) існування Росії, а на якому мали бути постаті Петра і Катерини. Це у Шевченка викликало всю його лють на царицю Катерину. Такий був Шевченко поет: не звеличник царів і Росії, а найбільший і найзавзятіший противник розпинателів народніх, був правдивий апостол правди.

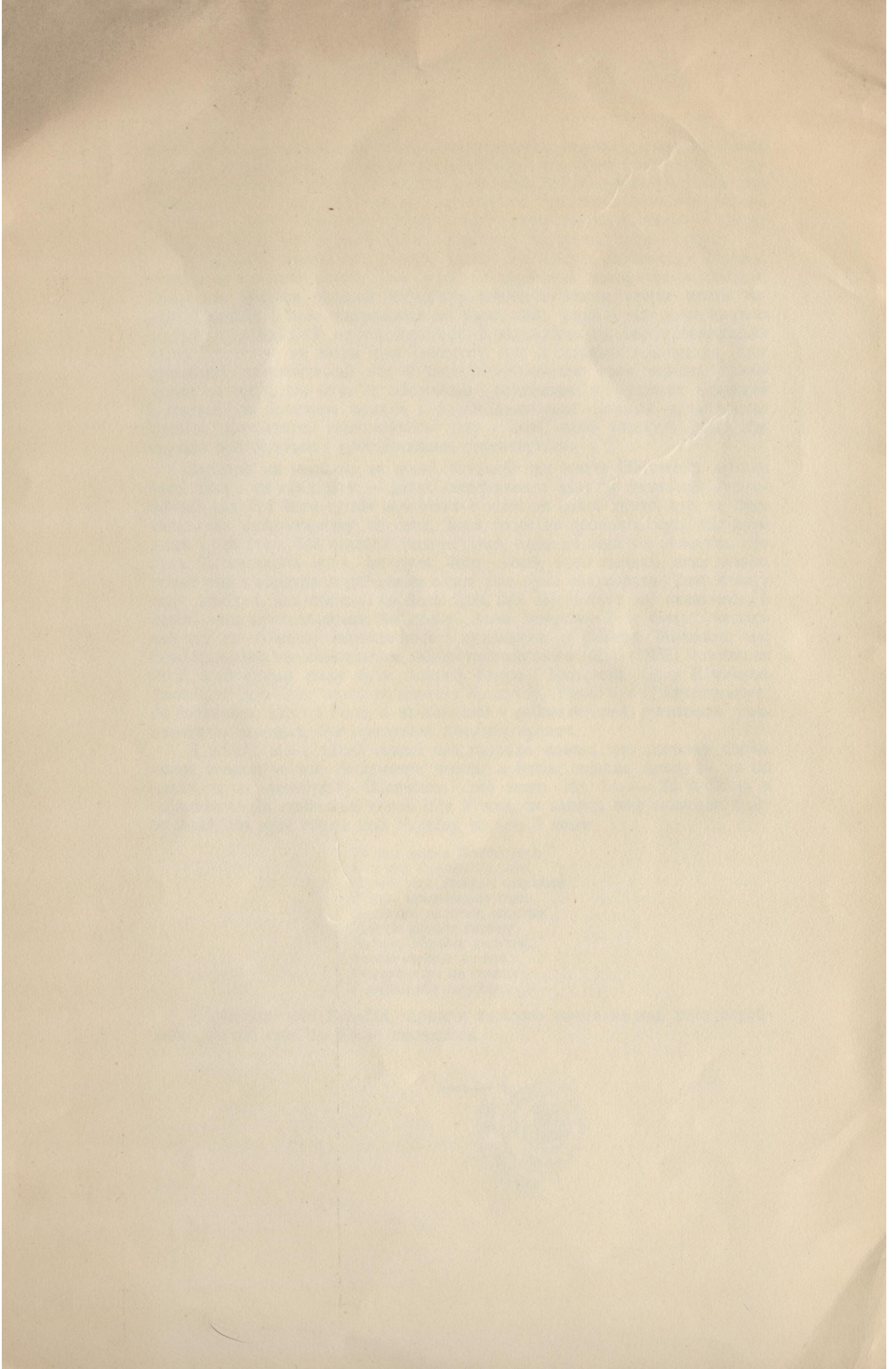
З поетів, що в такий лютий час творили епопеї, що „парили скрізь понад землею та все гексаметри плели, а потім співали прозу — та по нотах, а не якнебудь“, Шевченко собі кпить ще 14. — 25. 2. 66. р. в останнім своїм написанім вірші. Ще й тоді, як смерть вже зазірала йому до очий, він мріє тільки про Україну та про її волю

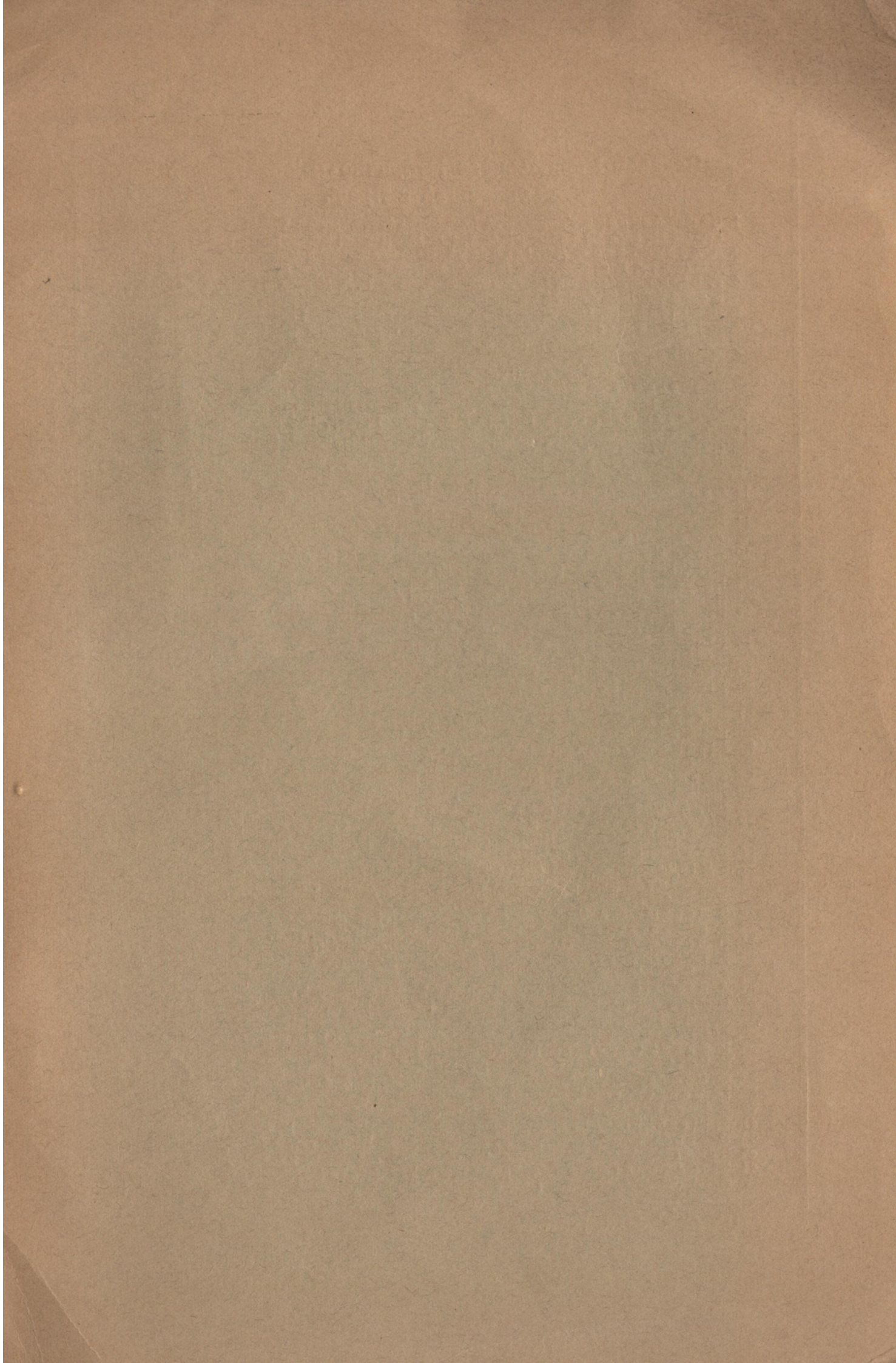
То над самим Флеґетоном
Або над Стиксом, у раю,
Неначе над Дніпром широким
В гаю, предвічному гаю,
Поставлю хаточку, садочок
Кругом хатини насажу;
Дніпро, Україну згадаєм,
Веселі селища в гаях,
Могили-гори на степах
І веселенько заспіваєм . . .

З думками волі України, гарного, веселого життя на волі поет перейшов „на той світ, до Бога“ спочивать.

3186128956

U 9150

Видання Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі.

1. Sprawozdania Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі за перший рік його діяльності (від 30 травня 1923 р. до 31 травня 1924 р.). 1924 р., ст. 13.
2. Д. Дорошенко — Л. Білецький. Памяти академіка Миколи Сумцова. 1925 р.
3. І. Мірчук, Г. С. Сковорода (Замітки до історії української культури). 1925 р.
4. В. Біднов. „Устное повѣствованіе запорожца Н. Л. Коржа“ та його походження й значіння. 1925 р., ст. 28.
5. Л. Білецький. Основи української літературно-наукової критики. Впривід. 1925 р.
6. В. Щербаківський. Основні елементи орнаментациї українських писанок та їхнє походження (Студія). 1925 р., ст. 32.
7. Л. Чикаленко. Техника орнаментування керамічних виробів Мізійських неолітичних селищ. 1925 р., ст. 11.
8. Д. Антонович. З історії церковного будівництва на Україні. Вип. I. 1925 р.
9. Ф. Слюсаренко. Грецька федеральна конституція кінця IV віку пер. Хр. 1925 р.
10. С. Смалъ Стоцький. Ритмика Шевченкової поезії. 1926 р., ст. 44.
11. Праці Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі. Рік перший (1923—1924). Том I. 1926 р., ст. 210.
12. Sprawozdania Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі за другий рік його діяльності. 1926 р., ст. 14.
13. Sprawozdania Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі за третій рік його діяльності. 1927 р., ст. 13.
14. Шостий рік діяльності Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі. 1929 р., ст. 15.
15. Річне Sprawozdania Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі. Рік четвертий (1926—1927). 1930., ст. 20.
16. Річне Sprawozdania Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі. Рік п'ятий (1927—1928). 1930 р., ст. 14.
17. Річне Sprawozdania Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі. Рік шостий (1929—1930). 1930 р., ст. 32.
18. Річне Sprawozdania Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі. Рік восьмий (1930—1931). 1931 р., ст. 32.
19. Дискусія над питанням: „Откоуду есть пошла руская земля...“ 1931., ст. 30.
20. Річне Sprawozdania Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі. Рік дев'ятий (1931—1932). 1933 р., ст. 24.
21. Річне Sprawozdania Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі. Рік десятий (1932—1933). 1933 р., ст. 16.
22. Річне Sprawozdania Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі. Рік одинадцятий (1933—1934). 1934 р., ст. 16.
23. Річне Sprawozdania Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі. Рік дванадцятий (1934—1935). 1935 р., ст. 16.
24. Памяти професора Василя Біднова. 1936 р., ст. 32.
25. Річне Sprawozdania Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі. Рік тринадцятий (1935—1936). 1936 р., ст. 16.
26. С. Смалъ Стоцький. Останній рік Шевченкової поетичної творчости. 1937 р.
27. І. Мірчук. Чи можливі синтетичні суди а рїогі? 1937 р., ст. 8.
28. М. Антонович. Матеріали до вербування українців у пруську армію XVIII в., 1937 р., ст. 7.
29. Д. Дорошенко. Степан Опара, невдалий гетьман Правобережної України. 1937 р.
30. Б. Крупницький. Пилип Орлик і Сава Чалий. 1937 р., ст. 6.
31. О. Лотоцький. П. О. Куліш та М. П. Драгоманов у їх листуванні. 1937., ст. 14.
32. В. Садовський. Господарські погляди українського поміщика в першій половині XIX в. 1937 р., ст. 14.
33. А. Яковлів. До історії кодифікації українського права XVIII ст. 1937 р., ст. 12.
35. Ол. Шульгин. Ідеологічна ненависть і непереможна любов Ж. Ж. Руссо до Франції. 1937 р. ст. 7.
35. В. Сімович. Проблема гармонії складів у морфології слов'янських мов. 1937 р.
36. Р. Смалъ Стоцький. Краса і погань. 1937 р.
37. К. Чехович. Чеські впливи на Франкового „Мойсея“ та „Івана Вишенського“.
38. Ф. Слюсаренко. Нумизматична праця проф. В. Б. Антоновича. 1937 р.
39. Ів. Борковський. Значіння деяких предметів знайдених в Майкопській могилі.
40. Л. Чикаленко. Вівіфікаціонізм. 1937 р.
41. В. Щербаківський. Матеріали археологічних розкопів на Переяславщині.
42. В. Дорошенко. Примітки В. Антоновича до Шевченкового „Кобзаря“. 1937.
43. Праці Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі. Том II. 1937 р.
44. Річне Sprawozdania Українського Історично-Філологічного Товариства в Празі. Рік чотирнадцятий (1936—1937).